

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

THE PROBLEM OF NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION

Стаття присвячується дослідженню національно-патріотичного виховання. Доведено, що формування в учнів закладів загальної середньої освіти та закладів позашкільної освіти високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй Українській державі на тепер набуває актуальності. Мета статті – проаналізувати проблему національно-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти та закладів позашкільної освіти.

Висновки. 1. Національні інтереси України та політична мета новітнього державотворення обумовлюють нинішні вимоги до національно-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти. 2. Патріотизм – суспільно-психологічне і моральне почуття, яке характеризується відданістю і любов'ю до Батьківщини, до свого народу, здатністю до захисту їх не тільки від зовнішніх, але і внутрішніх ворогів. 3. Складовими національно-патріотичного виховання є: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання. 4. Національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі національних цінностей. 5. Національно-патріотичне виховання є важливим засобом громадянської освіти. *Визначено, що існує проблема національно-патріотичного виховання в освітньому середовищі. Доведено, що в наш час в Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі національних цінностей. Такими є: самобутність, воля, соборність, гідність. Формування патріота України, підготовленого до життя, з високою національною свідомістю, здатного побудувати громадянське суспільство, в основу якого закладені та постійно втілюються демократія, толерантність та повага до прав людини, набуває сьогодні особливого значення.*

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, учні, патріотизм, національні цінності, громадянська освіта.

The article is devoted to the study of national-patriotic education. It is proved that the formation of high national and patriotic consciousness in students of general secondary education and out-of-school education institutions, the feeling of devotion to their Ukrainian state is now gaining relevance.

The purpose of the article is to analyze the problem of national-patriotic education of students of general secondary education and out-of-school education.

It is determined that there is a problem of national-patriotic education in the educational environment. It is proved that nowadays in Ukraine national-patriotic education is one of the priority directions of the state and society's activity on the development of national consciousness on the basis of national values. These are: identity, will, catholicity, dignity. The formation of a patriot of Ukraine, ready for life, with a high national consciousness, able to build a civil society based on democracy and tolerance and respect for human rights, is gaining special importance today.

Conclusions. 1. The national interests of Ukraine and the political goal of modern state-building determine the current requirements for national-patriotic education of students of general secondary education. 2. Patriotism – a socio-psychological and moral feeling, characterized by devotion and love for the Motherland, its people, the ability to protect them not only from external but also internal enemies. 3. Components of national-patriotic education are: public-patriotic, military-patriotic and spiritual-moral education. 4. National-patriotic education is one of the priority areas of the state and society in the development of national consciousness on the basis of national values. 5. National-patriotic education is an important means of civic education.

Key words: national-patriotic education, students, patriotism, national values, civic education.

УДК 378.035.6

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/44/1.24>

Грищенко С.В.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Ілішова О.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Бердянського державного педагогічного
університету

Сфімов Д.В.,

доцент кафедри педагогіки та методики викладання
Горлівського інституту іноземних мов
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

Макогончук Н.В.,

канд. пед. наук, доцент,
ст. викладач кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних
дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Проблема національно-патріотичного виховання на сучасному етапі тісно пов'язана з патріотизмом. «Патріотизм державного рівня повинен бути прищепленим і представникам національних меншин, бо патріотом України може і повинен бути кожен її громадянин незалежно від національності» [13, с. 261]. Погоджуємося з твердженням видатного українського педагога Г. Ващенка, який доводив, що: «...треба пам'ятати, що на теренах України живуть і інші народи. З ними нам доведеться співпрацювати, а це можливо лише за умови справедливого ставлення до них, за якої захищаються права українського народу, але разом із тим не порушуються законні права інших народів» [1]. Український історик, публіцист, політичний діяч В. Липинський також вивчав основи національного патріотизму: «Можна мати прекрасну територію і ніколи не здобути на ній владу, не мати на ній

своїєї держави та не стати з нею ніколи нацією. Патріотизм – свідомість своєї території, а не сама територія – лежить в основі буття і могутності держави» [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У статті проаналізовано наукові доробки вітчизняних науковців щодо різних аспектів національно-патріотичного виховання та патріотизму. Деякі актуальні питання патріотизму розглянуто в працях видатного українського педагога Г. Ващенка. Основи патріотизму було досліджено вітчизняним істориком В. Липинським та М. Піреном. В наукових розвідках вітчизняної дослідниці С. Грищенко доведено зв'язок національно-патріотичного виховання з самовихованням та самовдосконаленням особистості. А. Загородня досліджує сучасне розуміння патріотичного виховання молоді.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеними частинами

загальної проблеми є вивчення практичних аспектів національно-патріотичного виховання на сучасному етапі реформування вітчизняної освітньої системи.

Мета статті – проаналізувати проблему національно-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти та закладів позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Натепер в Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі національних цінностей. Такими є: самобутність, воля, соборність, гідність. Вітчизняні науковці стверджують, що формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідання європейських цінностей, є невід'ємними складовими національно-патріотичного виховання дітей та молодого покоління.

На нашу думку, сучасне патріотичне виховання має здійснюватися в умовах національного виховання. Погоджуємося з визначенням патріотичного виховання, що розкрито в «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави»: «формування гармонійної, розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативністю» [7, с. 6]. Для нашого дослідження необхідним є дотримання головного завдання патріотичного виховання: «формування патріотизму, а на сучасному етапі становлення української державності ця проблема набуває особливого значення». Маємо констатувати, що проблема патріотичного виховання завжди займала одне з провідних місць у наукових розвідках вітчизняних науковців. «У сучасній літературі патріотичне виховання трактується як виховання, що формує усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, любов до своєї Батьківщини, вболівання за долю свого народу, його майбутнє» [4, с. 24–28].

Тлумачний словник української мови визначає патріотизм як «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народу, готовність для них на жертви і подвиги» [12, с. 223].

Вітчизняні науковці зазначають, що, першочесно патріотичного виховання були закладені в народній педагогіці, значення якої висвітлюється в роботах О. Любара, В. Мацюка, В. Пугача,

М. Стельмаховича, Д. Федоренка. Їхні праці висвітлювали ідеал давньоруської епохи, складовою частиною якого виступає патріотичне виховання.

Національно-патріотичне виховання є важливим засобом громадянської освіти.

Також важливими складовими національно-патріотичного виховання вітчизняні вчені вважають: «громадсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання» [11, с. 4–5].

Більшість вітчизняних вчених, які досліджують національно-патріотичне виховання констатують, що формування патріота України, підготовленого до життя, з високою національною свідомістю, здатного побудувати громадянське суспільство, в основу якого закладені та постійно втілюються демократія, толерантність та повага до прав людини, набуває сьогодні особливого значення. Як стверджує вітчизняна вчена С. Грищенко, «самовиховання – це процес свідомого перетворення людиною самого себе, своїх тілесних, душевних сил і властивостей, соціальних якостей, Він означає зміну людини, її фізичної, духовної, етичної, соціальної і творчої досконалості» [2, с. 47]. Погоджуємося з вченою та зауважимо, що соціальні якості напряму залежні також й від національно-патріотичного виховання особистості.

Як зазначають вітчизняні вчені П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева, Л. Крицька у своїй праці «Виховання громадянина» (1997): «У формуванні патріотичних переконань важливу роль відіграє політичне та ідеологічне мислення». Науковці відзначають, що за допомогою політичного мислення розкривається державний зміст різних часткових акцій та подій внутрішнього життя держави. Погоджуємося з даним твердженням [5, с. 81].

Також важливо пам'ятати, що патріотизм у наш час – це утвердження того, що в кожному класі, у гуртку, місті, країні все стосується та все залежить від кожного громадянина, незалежно від віку, статі, освітнього рівня. Особливо важливо це для закладів позашкільної освіти. Система національно-патріотичного виховання учнів як в освітньому процесі в цілому, так і на заняттях гуртків різного напрямку залежить від духовного середовища, у якому формуються світогляд, естетичні ідеали, моральні й трудові цінності та національні почуття підростаючого покоління. Всі учасники освітнього середовища мають пам'ятати, що національно-патріотичне виховання в умовах закладу позашкільної освіти – це гнучка саморегулююча система. Ця система повинна реагувати на національні, освітні, культурні, суспільні та інші потреби особистості кожної дитини.

Для нашого дослідження важливе ствердження, що повага до державної мови, піднесення її престижу серед громадян є важливим аспектом

формування й розвитку особистості та основою національно-патріотичного виховання, це виокремлено на сучасному етапі розвитку вітчизняного освітнього середовища. Вітчизняна вчена С. Грищенко вважає, що «процес національно-патріотичного виховання потрібно будувати так, щоб він сприяв накопиченню позитивного досвіду і відповідної поведінки» [2, с. 47]. А це вже змусяє замислитися на сутністі національної ідеї та патріотизму.

Вітчизняні вчені стверджують, що національно-патріотичне виховання вимагає постійного вдосконалення в наш час. С. Грищенко доводить, що «позитивною стороною особистісного самовизначення є те, що молода людина має здатність самостійно формувати систему цінностей, на базі яких вона досягне формування готовності до прийняття рішень відносно різноманітних аспектів життєвої перспективи». Вчена доводить, що національно-патріотичне виховання тісно пов'язане з особистісним самовизначенням [3, с. 131].

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей.

Основними складовими національно-патріотичного виховання є: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості здійснюється на прикладах героїчної боротьби Українського народу за утвердження суверенітету власної держави, ідеалів свободи, соборності.

5 червня 2009 року рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України схвалено Концепцію національно-патріотичного виховання студентської молоді. У ній викладено вісім центральних напрямностей національно-виховної роботи. Поміж нагальних – «національно-патріотичне виховання, яке повинно закладати національну свідомість і відповідальність за долю України громадянсько-правове спрямування, яке закладає правову та політичну культуру особистості» [8].

18 травня 2019 року прийнято Указ Президента України «Стратегія національно-патріотичного виховання» [14].

Метою Стратегії є визначення пріоритетів та основних напрямів національно-патріотичного виховання, зокрема дітей та молоді, розвитку відповідних інститутів держави і суспільства, забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання на основі: «формування національно-культурної громадянської ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку суспільно-державницьких

та духовно-моральних цінностей Українського народу; готовності громадянина до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України; усвідомлення досягнень Українського народу, його інтелектуальних, духовних та інших надбань; розвитку діяльній відданості у розбудові України як суверенної держави, формування активної громадянської та державницької позиції, почуття власної та національної гідності; скоординованої роботи та взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері національно-патріотичного виховання, їх ефективної співпраці з громадськістю; постійного формування широкої громадської підтримки процесів національно-патріотичного виховання, розширення ролі та можливостей громадських об'єднань, підвищення ролі сім'ї, активної участі волонтерів, активістів; сприяння консолідації суспільства навколо ідей спільного майбутнього, всебічного розвитку і функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя, захисту територіальної цілісності України, успішних реформ і державотворення» [14].

Визначимо основні напрями досягнення мети Стратегії національно-патріотичного виховання. Такими є: «удосконалення нормативно-правової бази стосовно національно-патріотичного виховання; підвищення ролі української мови як національної цінності та невід'ємного елемента національно-патріотичного виховання, здійснення заходів з її популяризації; забезпечення підтримки україномовних дитячих і молодіжних друкованих видань, спрямованих на виховання молодого покоління в дусі патріотизму, поваги до історичного минулого та духовної й культурної спадщини, популяризація читання як соціально важливого вміння» [14].

Важливим, на нашу думку, є основне завдання патріотичного виховання – укорінювати у свідомості та поведінці дітей та молоді пануючі у цій системі політичні цінності, норми, орієнтації та зразки, поширювати певний тип політичної культури.

Громадянське суспільство вимагає виховання певного різновиду патріотизму, отже тема саме громадянського патріотизму, який з'єднав би виразників різних етносів у політичну українську націю, є досить злободенною для нашої України.

Погоджуємося з твердженням М. Пірена, що «патріотизм – суспільно-психологічне і моральне почуття, яке характеризується відданістю і любов'ю до Батьківщини, до свого народу, здатністю до захисту їх не тільки від зовнішніх, але і внутрішніх ворогів, деградованих людей». Деградовані люди – це люди нечесні, шахраї, вбивці, аморальні, бездуховні, що спричиняють негаразди та розбрат у суспільстві, прагнуть влади, багатства

за рахунок праці інших, тим самим зумовлюють негативний стан суспільних відносин в українському суспільстві та негативний імідж Українського суспільства у світі [13, с. 261].

Важливими індикаторами ефективності національно-патріотичного виховання мають стати, зокрема: «збільшення відвідуваності закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції Українського народу, а також експозицій музеїв, присвячених національно-визвольній боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України; підвищення серед громадян України та представників світового українства рівня знань про видатних особистостей українського державотворення, визначних українських учених, педагогів, спортсменів, військових, підприємців, провідних діячів культури, мистецтв, а також духовних провідників Українського народу»; збільшення передплати та обсягів розповсюдження україномовних (насамперед дитячих і молодіжних) друкованих видань національно-патріотичного спрямування; збільшення кількості глядачів на переглядах творів кіномистецтва, що розкривають героїчне минуле та сьогодення Українського народу, його боротьбу за незалежність та територіальну цілісність [10, с. 118].

Розглянемо різновиди патріотизму. 1. Етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо. Цей термін уперше використав відомий сучасний вчений-психолог І. Кон, який писав, що «...етнопатріотизм пов'язаний з утвердженням конкретизованих, спрощених образів свого народу, як правило, наділених позитивними рисами» [6, с. 189].

Про цей різновид патріотизму необхідно пам'ятати, що та дитина, яка зростає у національно-зорієнтованій сім'ї, навчається в українському дитячому садку, а потім в українській школі набуває якостей патріотизму ще з дитячого віку. В 3–6 років дитині потрібно в доступній формі подавати історію українського народу, вивчати рідну мову та літературу, українське мистецтво, народні звичаї, традиції.

Другий та третій різновиди патріотизму досліджуємо згідно наукових розвідок вітчизняних вчених О. Вишневського, А. Загородньої.

2. «Територіальний патріотизм базується на любові до того місця на землі (до місцевості, ландшафту, клімату тощо), де людина народилася.

3. Державний патріотизм ґрунтується на остаточній меті нації – побудові власної держави, державному самовизначенні, державницькому світогляді та державницькому почутті; це вищий патріотизм, який базується на державній ідеології та пов'язаний з почуттям громадянськості» [4, с. 24–28; 15, с. 115–116].

Підсумовуючи маємо констатувати, що найвищою формою патріотизму виступає почуття любові до Батьківщини, готовність терпіти муки й навіть іти на смерть заради неї.

Погоджуємося з вітчизняною вченою А. Загородною, що «Патріотичне виховання – це виховання, яке передбачає виховання патріотичних почуттів, означає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності у будь-який час стати на захист Батьківщини, вивчати бойові традиції та героїчні сторінки українського народу. Виховання громадян України носить національний характер, базується на національних традиціях українського народу, є ідейною силою національної свідомості» [4, с. 24–28].

Для дослідження проблеми національно-патріотичного виховання важливими є такі напрями: «розширення сфер застосування української мови; збільшення частки україномовного інформаційного та культурного продукту; збільшення кількості громадян, зокрема, дітей і молоді, які пишуться своїм українським походженням, громадянством; збільшення кількості і якості культурних продуктів, спрямованих на національно-патріотичне виховання; збільшення кількості і якості соціальної реклами з питань популяризації національно-патріотичного виховання; забезпечення проведення конкурсів з визначення проектів національно-патріотичного виховання, розроблених організаціями громадянського суспільства, для реалізації яких надається фінансова підтримка з Державного бюджету України та місцевих бюджетів» [14].

Висновки. 1. Національні інтереси України та політична мета новітнього державотворення обумовлюють нинішні вимоги до національно-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти. 2. Патріотизм – суспільно-психологічне і моральне почуття, яке характеризується відданістю і любов'ю до Батьківщини, до свого народу, здатністю до захисту їх не тільки від зовнішніх, але і внутрішніх ворогів. 3. Складовими національно-патріотичного виховання є: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання. 4. Національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі національних цінностей. 5. Національно-патріотичне виховання є важливим засобом громадянської освіти.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у вивченні виховання національної гідності учнів закладів загальної середньої освіти та закладів вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 190 с.

2. Грищенко С. В. Самовиховання особистості: монографія. Чернігів : Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2009. 252 с.

3. Грищенко С. В. Самовдосконалення особистості : монографія / під науковою редакцією: З. Н. Курлянд, І. В. Бужиної. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 192 с.

4. Загородня А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. *Теорія та методика управління освітою*. №10. 2013. С. 24–28.

5. Ігнатенко П. Р., Поплужний В. Л., Косарева Н. І., Крицька Л. В. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти : навчально-методичний посібник. Київ : Інститут змісту і методів навчання, 1997. 252 с.

6. Кон И. С. Психология предрассудка. *Новый мир*. 1969. № 9. С. 186–193.

7. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави. *Педагогічна газета*. 2000. № 6 (72), червень. 6 с.

8. Концепція національно-патріотичного виховання молоді від 27.10.2009 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article?art_id=107963&cat_id=65645

9. Липинський В. Листи до братів хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. Київ; Філадельфія : [б. в.], 1995. 470 с.

10. Марковець В. Виховання патріотичної особистості в умовах становлення незалежної держави державно-управлінський аспект. *Збірник наукових праць. «Ефективність державного управління»*. 2015. Вип. 43. С. 116–122.

11. Національно-патріотичне виховання як пріоритетний напрямок виховного процесу в закладах позашкільної освіти. *Збірник «Грані науково-технічної творчості Запорізької області»*. № 2 (2019). Запоріжжя, 2019. С. 4–5.

12. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х тт. / укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1999. Т. 3. С. 223.

13. Пірен М. І. Етнополіка в Україні: соціо-психологічний аналіз : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2007. С. 261.

14. Стратегія національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025>

15. Теоретичні основи педагогіки: курс лекцій : підручник для студентів / під ред. О. Вишневецького. Дрогобич : Відродження, 2001. 268 с.